

ВОКАТИВ ЯК ВИРАЗНИК ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНЦІВ

Черних О., Єрмоленко Світлана

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

Нині українці часто забувають звертатися до когось, використовуючи кличний відмінок (*Олено! Маріє! Ігорю! Остапе! Марино! Шановний друже! Пане Іване! Полковнику Іване Попелюх!*). Це призводить до порушення естетичних цінностей українців, які з діда-прадіда передавалися їм. **Актуальність** цієї розвідки є незаперечною, адже культура мовлення впливає на розвиток дружних стосунків між людьми різних соціальних, релігійних, національних, расових та інших прошарків.

Теоретичним підґрунтям розвідки стали праці вітчизняних і зарубіжних учених із дослідження вокатива, таких як О. Безпояско, Ф. Бацевича, П. Дудика, О. Ветрової, І. Вихованця, К. Городенської, С. Єрмоленко, А. Загнітка, І. Кучеренка, І. Матвіяса, О. Єсперсена, О. Потебні, М. Скаба, Є. Тимченка, К. Шульжука, В. Явора та ін. (із формально-граматичного і семантико-синтаксичного боку); І. Бойка, Ю. Вольської, М. Гринишин, Н. Данилюк, О. Межова, А. Каратаєвої та ін. (із функціонально-структурного боку).

У своєму науковому дослідженні ми тлумачимо “вокатив, або кличний відмінок”, посилаючись на С. Єрмоленко: “Вокатив, або кличний відмінок, – форма іменника, що називає особу (персоніфікований предмет), до якої звернена мова. Іменники І-ї відміни у кличному відмінку мають закінчення –о, –е/–є, –ю. Напр.: *жінко, мамо, Насте, земле, Галю, кумцю*. Іменники II-ї відміни у кличному відмінку мають закінчення –е, –у/–ю, –и. Напр.: *чоловіче, сину, батьку, лікарю, Господи*. Основна синтаксична функція – роль звертання, слова-речення” [1, с. 76].

Традиційна граматики сучасної української літературної мови нерідко не визначають чіткого статусу вокатива в системі відмінків. Натрапляємо на таку кваліфікацію цієї форми: “У сучасній українській мові є шість відмінкових форм <...> Крім того, <...> у систему відмінкових форм включається також клична форма, вживана для вираження звертання. Відмінки є такі: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, (клична форма)” [2, с. 76] і “Що ж до кличної форми, то вона протиставляється формі називного відмінка, її неможливо розглядати поза відмінковою парадигмою” [2, с. 74]. У подібному тлумаченні шість одиниць виступають як відмінки, а один компонент – як відмінкова форма. У терміні “клична форма” поєднано дещо, властиве відмінкам, і дещо їм не властиве. Наведена думка І. Матвіяса ним же заперечена в пізнішій праці: “З огляду на певну специфіку кличного відмінка порівняно з іншими <...> цей відмінок часто (зокрема, в шкільних підручниках) називають кличною формою і до відмінків не зараховують, хоч для цього нема переконливих підстав” [3, с. 22].

Виразником вокатива переважно є назви істот. В іменниках першої відміни він виражаються флексіями –о, –е. Флексію –о мають іменники твердої групи: *сестро, товаришко*; флексію –е (орфографічно –є) мають іменники м’якої групи з основою на [j]: *Надіє, Маріє* (фонетичною транскрипцією [надїє], [марїє]). Закінчення –у (орфографічно –ю) мають деякі пестливі імена жіночого роду: *Галю, Марусю, доню, матусю*.

Вокатив можуть мати й іменники, що означають назви неживих предметів: *земле, діброво, зоре*.

Вживання вокатива у назвах неживих предметів має значення риторичне, як один із поетичних засобів персоніфікації, оживлення образу.

Вокатив іменників чоловічого роду виражається флексіями –у, –е. Флексію –у мають іменники твердої групи з суфіксами –ик, –ік, –ок, –к (о), мішаної групи з основою на шиплячий (ж, ч, ш, щ): *батьку, дядьку, синку, техніку, механіку, коніку, соловейку, товаришу, слухачу, читачу*; деякі несуфіксальні іменники: *тату, сину, діду*. Флексію –у (орфографічно –ю) мають іменники м'якої групи: *учителю, учню, ковалю, секретарю, Івасю, Корнію, місяцю*. Флексію –е мають всі інші іменники чоловічого роду:

а) іменники твердої групи, крім утворених з суфіксами –ик, –ік, –ок, –к (о): *майстре, інженере, професоре, брате, Іване, Михайле, друже, хлопче, шевче, кравче*;

б) іменники мішаної групи з кінцевим приголосним –р: *тесляре, маляре*.

Іменники другої відміни середнього роду у звертаннях мають форму називного відмінка: *місто, море, поле*.

Якщо звертання складається з двох слів: іменника чоловічого роду, який означає загальну назву, та власного імені, тоді власне ім'я може мати вокатив із відмінковим закінченням, або форму називного відмінка: *друже Олександрє і друже Олександр*.

Іншомовні імена та іменники, що мають на кінці г, к, х, вживаються в звертаннях у формі називного відмінка або мають вокатив із закінченням –у, напр.: *Жак, Людвіг, Фрідріх* або *Жаку, Людвігу, Фрідріху* [4, с. 245].

У вокативі іменники третьої відміни майже не вживаються. Лише зрідка – переважно в поезії (як персоніфікації) – трапляється: *радосте, юносте, пече, ноче, любове, нехвороще*.

Вокатив іменників четвертої відміни має закінчення називного відмінка і в однині, і в множині, але вона майже не вживається, напр.: *плем'я, племені, хлоп'я, хлоп'ята, дівча, дівчата, ім'я, імені*.

У багатьох лінгвістів на матеріалі різних мов явно чи приховано відчуваємо кваліфікацію вокатива як певною мірою “ущербного”. Пор., таке висловлювання О. Єсперсена: “У деяких мовах, наприклад у латині, він (вокатив) має особливу форму, а тому повинен вважатися окремим відмінком. Проте в більшості мов він збігається з називним відмінком, і тому не потребує окремої назви. Кличний відмінок там, де він існує, вказує на те, що іменник ужитий як друга особа і що він стоїть поза реченням бо сам по собі утворює речення. Він має пункти дотику з наказовим способом; про нього можна також сказати, що він виражає спонування” [5, с. 211]. Зважаючи на те, що у формах середнього роду й множині український вокатив збігається з називним, тобто він у цих формах морфологічно не вирізняється, М. Затовканюк кваліфікує його як відмінок, “дефектний” з погляду категорійно-морфологічного [6, с. 150].

Така кваліфікація применшує роль цієї грамеми в синтаксичній структурі сучасної української мови і не враховує сукупності морфологічних, формально-синтаксичних, семантико-синтаксичних і комунікативних характеристик для вокатива, а тому не вирізняє його в системі градем морфолого-синтаксичної категорії відмінка.

Ми вважаємо, недоречно вважати вокатив “ущербним” або “дефектним”, тому пропонуємо вивчати вокатив із різних боків: формально-граматичного, семантико-синтаксичного і функціонально-структурного. Отже, естетичні цінності вокатива сучасної української мови потрібно пропагувати серед студентів й учнів, щоб зберігати зв'язок між різними поколіннями.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Ін-т укр. мови НАН України. К. : Довіра, 1999. 431 с.

2. Сучасна українська літературна мова : Морфологія / За ред. І.К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1969. 583 с.
3. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. К. : Рад. шк., 1974. 184 с.
4. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : Підручник для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів / Ч. 1. К. : Радянська школа, 1965. 423с.
5. Есперсен О. Філософія граматики / The Philosophy of Grammar // Серія : Лингвистическое наследие XX века. Издательство : КомКнига, 2006. 410с.
6. Затовканюк М. Словоизменение существительных в восточнославянских языках. Praha : Univ. Karlova, 1975. 194 с.

ФІЛОСОФІЯ ЯК ОСНОВА СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

Чигрін Інна, Жарков Віктор

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

Ще у XVIII столітті пруський міністр Цедліца «прививав» своїм підлеглим повагу до філософії наступним чином: «Студент повинен засвоїти, що після закінчення курсу наук йому доведеться бути лікарем, суддею, адвокатом тощо. Лише кілька годин на добу, а людиною – цілий день. Людина повинна бути всебічно освіченою, культурною, розвиненою. Це досягається вивченням наук за спеціальністю, читанням науково-пізнавальної, художньої літератури, газет, журналів, розвитком музичного та художнього смаку, практичних навичок і умінь. Філософія стоїть ніби в центрі всього цього потоку освітніх і виховних завдань». [3, с. 95]

Відомо також, що й Г. В. Гегель в XIX столітті особисто розробив і апробував триступеневий курс філософії для гімназистів, називаючи його Philosophische Propede, вважаючи, що головна його мета – це розвиток розуму учня і навчання філософствування. Ось чому, на погляд, багатьох фахівців – і філософів, і педагогів – поряд зі спеціальними знаннями середня й вища освіта повинна давати солідну філософську підготовку».[1] Філософія - не тільки досвід узагальнення досягнутого суспільством рівня пізнання і історичного розвитку (не тільки, якщо згадати відоме визначення – епоха, схоплена в думці), це ще й певний сенс, що задається самим філософом. Будучи пізнанням світу в його найбільш загальних і фундаментальних принципах, вона є також самопізнанням людини. Філософ хоче створити таку картину світу, в якій знайшлося б місце і йому самому.[7, с. 290-317]

Багато великих філософів, починаючи з Геракліта, зізнавалися, що, створюючи свої вчення, вони шукали себе. А Гусейнов, на нашу думку, вірно стверджує, що вже цей досвід показав, насамперед, що суспільна значущість філософії визначається вже наявністю людей, яких хвилюють філософські проблеми і підходи до життя. Філософія існує близько 3000 років і ніхто ніколи не знав, навіщо і для кого вона потрібна. Проте вона існувала. Завжди знаходилися люди, які займалися нею. Завжди знаходилися люди, які були готові слухати філософів і ставити їм питання, хоча завжди знаходилися люди, які не розуміли філософії і часто ставилися до неї негативно. [4] Однак це не спростовує того, що саме філософія розвиває думку, здатність мислити критично. У цьому сенсі філософія – найважливіший загальноосвітній предмет, і ніде у світі це не піддається сумніву.[8] Як можемо бачити, курс основ філософії передбачає формування загальних уявлень про філософію і її історію. Це те, що повинна знати кожна культурна людина. Самі по собі ці знання вчать людей не філософії як такій, а лише тому, що розуміли під філософією інші люди. Таким чином людина філософствувати не навчиться, але позитивне знання про неї вона отримати може. [2] Вчені стверджують, що «впровадження